

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

С. М. Волкова

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ДОНБАСУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 20–30-Х РР. ХХ СТ.

У сучасний період значно зріс інтерес до історії України, її культури, проблем суспільного та громадського життя. З метою подолання усталених стереотипів здійснена переоцінка багатьох концептуальних положень фундаментальної історичної науки, зокрема регіональної історії України.

Історія місцевих органів влади радянського періоду є складовою суперечливого, але надзвичайно важливого етапу вітчизняної історії, невід’ємним елементом розвитку українського суспільства в цілому. Зазначена проблема привертала до себе пильну увагу істориків протягом минулого століття і була предметом багатьох наукових досліджень. Але в жодній із наукових праць не знайшли відображення джерелознавчі аспекти проблеми. У багатьох публікаціях вони підмінялися короткими археографічними оглядами. Проте висвітлення саме джерелознавчих аспектів діяльності органів влади може піднести вивчення регіональної історії 1920–1930-х рр. на якісно новий рівень, сприятиме залученню до наукових досліджень більш широкого кола науковців, зумовить винайдення та популяризацію незнаних до цього часу історичних джерел.

Мета дослідження — визначити та проаналізувати комплекс джерел з історії місцевих органів влади Донбасу другої половини 20–30-х рр. ХХ ст., встановити характерні риси та особливості складових елементів та розкрити їх наукову значущість. Проте обмежене межами статті дане дослідження скоріше покликане окреслити проблему, ніж надати вичерпні відповіді на поставлені питання.

Географічні межі дослідження окреслюють виключно територію українського Донбасу, яку до 1938 р. становила Донецька область, пізніше розділена на самостійні Сталінську і Ворошиловградську області. Це пояснюється тим, що у 30-х рр. XX ст. Донбас відігравав вирішальну роль у планах радянського уряду як база для розвитку економіки України та СРСР. Наслідком цього було зосередження тут великих людських і матеріальних ресурсів, що відбилося на моральному і матеріальному становищі населення регіону.

Об'єктом дослідження є джерела з історії місцевих органів влади Донбасу другої половини 20–30-х рр. XX ст., а саме: законодавчі акти центральних органів державної влади; документи партійних органів; праці керівників партії; документи державних установ та підприємств; документи та матеріали галузевих професійних спілок; дані статистики; матеріали, вміщені на сторінках періодичних видань; документи та матеріали особистого походження.

Предметом дослідження є процеси формування, становлення та розвитку джерельної бази з історії місцевих органів влади Донбасу другої половини 20–30-х рр. XX ст., закономірності їх функціонування та відображення явищ історичного процесу, визначення їхнього значення в дослідженнях з регіональної історії України.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній з урахуванням сучасних досягнень історичної науки вперше здійснений аналіз усього комплексу історичних джерел, що характеризують діяльність місцевих органів влади Донбасу другої половини 20–30-х рр. XX ст.; визначені пріоритетні напрями їх досліджень, розкриті системні зв'язки між різними видами джерел. Системно проаналізовані нещодавно введені до наукового обігу історичні джерела, які раніше не оприлюднювалися.

На основі аналізу історіографії з проблеми наукового дослідження джерел можна виділити декілька груп праць: теоретичні роботи, праці радянського та сучасного періоду. Методологічні аспекти джерелознавчих досліджень розглянуті у роботах відомих учених Н. Георгієвої [1], І. Крип'якевича [2], О. Медушевської [3], А. Пронштейна [4], А. Санцевича [5], В. Стрельського [6], І. Ковальченка [7]. В радянський період видаються навчальні посібники з джерелознавства історії СРСР [8], в яких

автори зверталися до класифікації переважно партійних джерел [9]. Сучасний період починається з кінця 90-х рр. ХХ ст. характеризується зверненням істориків до неупередженого вивчення джерел з історії місцевих органів влади Донбасу другої половини 20–30-х рр. ХХ ст. при вивченні писемних джерел з історії України. Перша така спроба зроблена С. Макарчуком, який є автором першого підручника нового покоління з джерелознавства історії України [10]. В даній праці, як і в інших [11], не ставилося завдання всебічно розкрити джерела з зазначеної проблеми.

Таким чином аналіз наукової розробки проблеми свідчить про недостатній рівень вивчення зазначеної теми, відсутність ґрунтовних досліджень, що робить актуальним створення узагальнюючої наукової праці.

Комплекс джерел з історії місцевих органів влади Донбасу другої половини 20–30-х рр. ХХ ст. включає як опубліковані, так і не введені в науковий обіг документи і матеріали архівів. За походженням, значенням і за змістом для вивчення соціального розвитку міст їх можна поділити на такі групи: документи урядових установ, матеріали партійних, профспілкових та господарських органів, соціально-економічна статистика, періодична преса, мемуари.

Важливу групу джерел становлять архівні документи фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Державних архівів Донецької і Луганської областей. Найбільший інтерес при дослідженні становлять документи різних державних ланок щодо будівництва системи регіональних органів влади. Вони зібрані у фондах ВУЦВК та РНК УРСР, Держплану, Наркомату внутрішніх справ, Наркомату комунального господарства, Уповноваженого Народного комісаріату важкої промисловості СРСР при РНК УРСР, Народного комісаріату праці (ЦДАВО України. — Ф. 1, 2, 5, 26, 337, 806, 2623). Варто зазначити, що труднощі в пошуках та систематизації необхідної для вивчення проблеми документальної інформації були пов'язані з частковою відсутністю в деяких архівних фондах матеріалів другої половини 1930-х рр. (наприклад, у фонді РНК УРСР, Наркомкомунгоспу). Відсутні у фонді РНК УРСР постанови 1930-х рр. були

віднайдені у фондах різних наркоматів (приміром, у фондах Народного комісаріату юстиції, робітничо-селянської інспекції).

Політична лінія більшовицької партії щодо розвитку місцевих органів влади Донбасу знайшла відображення в документах, що зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України — Ф. 1. Крім резолюцій партійних органів тут містяться доповідні записки різних структур, у т.ч. ДПУ, в яких віддзеркалились настрої населення щодо впроваджуваних на практиці принципу демократичного централізму, заходів по забезпеченню продовольчими та промисловими товарами, ставлення до арештів керівників місцевих органів державної влади тощо. Ці документи мали таємний характер і не підлягали оприлюдненню. В цьому ж фонді зберігаються матеріали, що надходили з союзних органів влади та управління стосовно вирішення питань будівництва “соціалістичних міст” у Донбасі.

Важливим доповненням до документів центральних архівів можуть послужити фонди міських рад, що зберігаються в державних архівах Донецької та Луганської областей. Найбільша документальна інформація, яка надасть можливість узагальнити показники розвитку соціальної інфраструктури міст шахтарського краю, зібрана у фонді Сталінського обласного управління народно-господарського обліку — Ф. 4249. Значним доповненням до цього комплексу джерел стали звіти міських рад, що були надруковані у 1930-ті рр.

Також слід використати багатий цифровий матеріал, вміщений у статистичних довідниках, спеціалізованих виданнях. Однак необхідно зауважити, що статистика починаючи з другої половини 1930-х рр. приділяла увагу переважно валовим, кількісним характеристикам явищ і процесів. Недостатньо глибоко висвітлювались в ній соціальні і регіональні питання. Численні обмеження існували і щодо публікації підсумків статистичних обліків, а показники, що вказували на неблагополуччя, перестали друкуватись взагалі. Критичного підходу вимагають статистичні довідники 1930-х рр. внаслідок фальсифікації деяких показників.

Першорядне значення в дослідженні означеної проблеми мають нормативні акти УРСР і СРСР, стенограми з'їздів рад, які дають можливість відтворити механізм розробки і здійснення політики щодо індустріальних центрів Донбасу [12].

Для більш глибокого проникнення в досліджувану проблему важливе значення має використання місцевої преси. Однак за наявністю багатого фактологічного матеріалу вона відрізняється майже цілковитою відсутністю узагальнюючих, аналітичних статей певною мірою через низький фаховий рівень співробітників міських, а почасти і обласних газет.

Для висвітлення питань будівництва та розвитку міст Донбасу важливо звернутися до спогадів учасників тих подій, місцевих партійних керівників та передовиків виробництва. Але вони не набагато відрізняються від офіційних повідомлень та газетної інформації.

Таким чином, історія місцевих органів влади Донбасу знайшла відображення в досить широкому колі джерел. Їх критичний аналіз і комплексне використання дозволять в майбутньому досліджувати суперечливий період історії Донбасу другої половини 1920–1930-х рр.

Джерела та література

1. Георгиева Н. Г. Источниковедческое изучение массовых исторических документов (Опыт применения метода группировок архивного материала) / Н. Г. Георгиева // Советские архивы. — 1970. — № 6. — С. 47–53.
2. Крип'якевич І. П. Нарис методики історичних досліджень. Завдання історичної методики / І. П. Крип'якевич // Український історичний журнал. — 1967. — № 2–10.
3. Медушевская О. М. Теоретические проблемы источниковедения / О. М. Медушевская. — М. : Изд-во Москов. гос. историко-архивного ин-та, 1977. — 86 с.
4. Пронштейн А. Л. Методика исторического исследования / А. Л. Пронштейн. — Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1971. — 467 с.
5. Санцевич А. В. Методика исторического исследования / А. В. Санцевич. — К. : Наук. думка, 1989. — 248 с.
6. Стрельский В. И. Теория и методика источниковедения истории СССР / В. И. Стрельский. — К. : Вища шк., 1976. — 129 с.
7. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. — 2-е изд. — М. : Наука, 2003. — 486 с.
8. Обзор источников истории КПСС. Курс лекций / З. В. Ждановская, П. В. Жибарев, А. Т. Маслова, А. И. Широков, А. Г. Шпынов. — М. : МГУ, 1961. — 560 с.; Маслов Н. Н. Очерки источниковедения и историографии истории КПСС / Н. Н. Маслов. — Л. : ЛГУ, 1974. — 168 с.
9. Документы героических свершений: Об источниках по истории Коммунистической партии Украины / М. А. Варшавчик, Я. С. Ка-

- лакура, В. П. Крижановский и др. — К. : Политиздат Украины, 1985. — 426 с.; Довгопол В. М. Джерелознавство історії Української РСР / В. М. Довгопол, М. А. Литвиненко, Р. Д. Лях. — К. : Вища шк., 1986. — 240 с.
10. Санцевич А. В. Джерелознавство з історії Української РСР : 1917–1941 / А. В. Санцевич. — К. : Наук. думка, 1981. — 208 с.
 11. Макарчук С. Писемні джерела з історії України / С. Макарчук. — Львів : Світ, 1999. — 352 с.
 12. Галенко О. І. Документальні публікації з історії Української РСР: теорія та джерелознавчий аналіз / О. І. Галенко. — К. : Наук. думка, 1991. — 144 с.; Историчне джерелознавство : Підруч. для студ. іст. спец. вузів / Авт. кол. : Я. С. Калакура (кер.), І. Н. Войцеховська, Б. І. Корольов та ін. — К. : Либідь, 2003. — 488 с.
 13. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1988). — 8-е изд., доп. и испр. Т. 6–10 / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. — М. : Политиздат, 1985–1986 ; Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК : в 2 т. / Ін-т історії партії при ЦК Компартії України. — К. : Політвидав України, 1976–1977. — Т. 1–2.

Анотації

Волкова С. М. Источники по истории местных органов власти Донбасса во второй половине 20–30-х гг. XX ст.

В статье рассмотрены источники по истории местных органов власти Донбасса в 1930-х годах, изучены их информативные возможности. Сделаны выводы о возможности их использования для изучения местной истории в указанный период, а также очерчены перспективы дальнейших исследований.

Volkova S. M. Sources on history of local authorities of Donbass in second half 20–30th XX centuries

In article sources on history of local authorities of Donbass in 1930th years are considered, their informative possibilities are studied. Conclusions are drawn on possibility of their use for studying of local history during the specified period, and also prospects of the further researches are outlined.